

1. Álggahus

RAGNHILD NILSSON, ULF MÖRKENSTAM,
JA STEFAN DAHLBERG

Álggahus

Daid guokte majemus jahkelogiid mii leat riikkaidgaskasaš dásis oaidnán šaddame máilmiviidosaš dohkkeheami eamiálbmogiid vuoigatvuodain, juoga mii ii leat celkojuvvon ON:a Julggaštus eamiálbmogiid vuoigatvuodaid birra 2017 rájis. Máŋga osiin dát ovdáneapmi lea leamaš boađus fámoleappot politihkalaš mobiliseremis eamiálbmogiid luhtte sihke báikkálačcat, guovlulačcat ja riikkaidgaskasačcat 1970-logu rájis ja sámi davviríkkain leat leamaš oalle doaimmalačcat dán mobiliseremis (geahča omd. Anaya 2009; Minde 2003; Shafir ja Brysk 2006). Eamiálbmotjulggaštusas daddjo earret iežá ahte "eamiálbmogiin lea vuoigatvuhta iešmearrideapmái. Dáinna vuoigatvuoda doarjagiin ožzot friddja mearridit iežas politihkalaš sajádagá ja friddja dievasmahttít iežas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami"; eamiálbmogiin lea maid vuoigatvuhta "eatnamiidda, guovlluide ja riggodagaide maid árbevirolačcat leat oamastan, doalahan dehe iežá láhkai geavahan dehe háhkan" (FN 2007, Art 3 ja 26). Duohta sisdoallu eamiálbmogiid vuoigatvuhtii iešmearrideapmái lea goitge ain sihke digaštallon ja jearuhuvvon, ja riikkaidgaskasaš riekti ii atte makkárge neavvuma mii vuoigatvuhta galggalii mearkkašit praktikhkalačcat, dehe got dan galgá duohtan dahkat (Quane 2011; Xanthaki 2007; Åhrén 2016). Ruota stáhta dohkkehii sámiid álbmogin vuoigatvuodain iešmearrideapmái 2006:s ja Ruotta – ovttas 143 iežá stáhtain – čuovvuledje dan ja jienastedje ahte ON:a válndočoahkkin galggai dohkkehít eamiálbmotjulggaštusa. Dán girjji vuolggasadji lea sámiid vuoigatvuhta iešmearrideapmái go leat eamiálbmot dohk-

kehuvvon sihke sisriikkalačat Ruotas ja riikkaidgaskasaš rievttis.

Sámediggi lea otne álbtoválljejuvvon orgána ovddastemiin mii galgá váldit vuhtii ja doaimmalačat čadahit sámi álbtomga Ruotas rievtti iešmearrideapmái. Juohke demokratijas dárbbahuvvo máhttu iežas servodaga ja sin miellahtuid birra, ja maid guovddáš politihkalaš ásahuasaid birra. Máhttu álbtomga politihkalaš oassálastima, oainnuid ja láhttemat leat danne mearrideaddji jus galgá ipmirdit ja ovddidit demokráhtalaš ásahuasaid (geahča omd. Berelson *et al.* 1954; Thomassen ja Schmitt 1996; Bingham Powell 2000; Thomassen 2005). Muhto maid máhttu got daid ásahuasaid hábmen lea váikkuhan jienastanjoavkku lea dehálaš, juoga mii šaddá čielggas dán girjjis. Miessemánu 19:t beaivvi 2013 dollojuvvui guđat válga Sámediggái dan rájis go rahppui 1993:s ja dan oktavuođas čadahuvvui maid vuosttaš jienasteaddjeiskkadeapmi sámediggeválgga oktavuođas.

Dán iskkadeami guovddážis lea jienastanoassálastin ja bellodatválljen, oainnut ja oaivilat sierra áššiin, ja maid media rolla válgain. Sámediggi leai dan rádjái áidna álbtoválljejuvvon orgána Ruotas mii ii lean guorahallon systemáhtalačat ja analyserejuvvon geardduhuvvон jienasteaddjeiskkademiid bokte. Juo riikabeaive-válgga oktavuođas 1956 ovdabuktui ruota vuosttaš jienasteaddjeiskkadeapmi ja dan maŋŋil jienasteaddjeiskkadeamit leat čadahuvvон visot našuvnnalaš válggaid oktavuođas ja maid álbtomjienastemiin ja válggaide Eurohpá-parlamentii (Oscarsson ja Holmberg 2013).

Dutkan sámi jienasteddiid gaskavuoda birra iežas álbtoválljejuvvon orgánií váilu dasto, váikko Rolf Sjölin juo 1960-logus čadahii jienasteaddjeiskkadeami gielddaid ja riikabeaivvi válggaid oktavuođas boazodoalli sámiid luhtte (Sjölin 2002). Go ovdal leat guorahallan ruota Sámedikki de deaddu vuosttažin lea leamaš ásahuslaš ráhkadus (geahča Lawrence ja Mörkenstam 2012, 2016; Vasara-Hammare 2002, 2003), dehe formálalaš sadji ja mandáhta lea leamaš oassin buohtastahti iskkademii (geahča omd. Hocking 2005; Josefsen, Mörkenstam ja Saglie 2015; Josefsen, Mörkenstam ja Nilsson 2016; Robbins 2011, 2015; Stepien, Petrétei ja Koivoruova 2016). Jienasteaddjeiskkadeapmi mii analyserejuvvo dán girjjis lea danne vuosttaš dán hámis Ruotas. Guovddážis lea sámi jienasteaddjejoavku muhto maid politihkalaš bellodagat ja media. Jienasteaddjeiskkadeapmi lea oassi ja lea válđooassi prošeavttas mii buohtastahttá Sámedikki sajádaga ja doaimma sámi servodagas

Ruotas ja Norggas.¹ Prošeavtta vuolggasadji lea jienasteaddjeiskkadeapmi mii čađahuvvui norgga Sámedikki válggaid oktavuođas 2009:s (Josefsen ja Saglie 2011). Čuovvovaččas dás ovdanbukto boađus ruota oasis iskkadeamis, systemáhtalaš buohtastahttin daid guokte sámediggeválggaid gaskkal 2012 boahťa almmuhuvvot girjjis giđđat 2017:s.

Vuosttaš kapihtalis mii oanehaččat galgat čilget jienasteaddjeiskkadeami ja čilget moadde bohtosa mat min mielas leat dehá-leapmosat.

2013 jagi jienasteaddjeiskkadeapmi

Systemáhtalaš empiralaš iskkadeamit jienasteddjiin ja bellodagain lea guhkes áiggi juo dagahan stáhtadiedalašvuoda válldoguovllu (geahča ovdamearkka dihte Campbell *et al.* 1960). Jienasteaddjeiskkadeami vuodđu leai skovvi 53 jearaldagaiguin mat ledje hábmehuvvon oassái jurdagiin ahte boađus galggai leat vejolaš buohtastahttot jienasteaddjeiskkademiiin mii čađahuvvui sámediggeválggaid oktavuođas Norggas 2009:s ja 2013:s, ja oassái vuolggasajin ahte buohtastahttin galggai maid leat vejolaš buohtastahttit iežá jienasteaddjeiskkademiiiguin mat leat čađahuvvon Ruotas. Ja lassin Sámedikki válgalávdegoddi lea leamaš referánsajoavku skovi hábmema barggus.

Iškkadeapmi lea boasttain sáddejuvvon ja dievasmahtiit webba- ja sms-aviseremat.² Jearaldagaid deaddu skovis lea válgoas-sálastin ja bellodatválljen ja maid oainnut ja oaivilat sierra áššiin. Mediageavaheapmi ja politikhalaš diehtojuohkin, ásahuslaš luohttámuš gulai maid oktii moadde sosio-ekonomalaš gullevaš duo-gášjearaldagaiguin.³ Ieš válljen jienasteaddjeiskkadeapmái dahkkui friddja soaittáhagas válljema bokte 5000 jienastanvuogaduvvон sámiin geat orru Ruotas. Dan válgaeiseválddis ja Sámedikkis mear-riduvvon jienastanlohkut 2013:i válggaid geavahuvvui válljenrám-

1 Prošeakta ruhtaduvvui ruota dutkanráđis Formas 2013–2016. Prošeaktajoavkkus ledje dutkit gieža universitehtain ja allaskuvllain Ruotas ja Norggas (Norggas Norut Alta – Alta/UiT, Norgga Arktalaš Universitehta, Romssa; Sámi allaskuvlla Guovdageainnus; Ásahu Servodatdutkamii Oslos; ja Universitehta Oslos, ja Ruotas universitehtain Stockholmmas, Göteorgas ja Ubmejes).

2 Dárkileappot čilgehusa válljeniskamis, geahča Mielddus 1.

3 Skovvi gávdno ollislaččat ruotagillii, Mielddus 2.

man, manjil go leai jearran lobi Sámedikkis, mas ledje 8327 olbmo. Iskkadeami ráhkadus skovvehámiin, válljenmeanuin ja vástdusčoaggimiin čadahii geahčaleami guovllu etihkkageahčalanlávde-gottis Göteborgas ovdal iskkadeapmi álggahuvvui.⁴ Gieddebargu čadahuvvui manjil gávppašeami Enkätfabrikain Göteborga universitehta gohčosa mielde. Gieddeágodat leai jodüs miessemánu gitta skábmamánnui 2013. Vástdusdávji leai 53,8 proseantta, mii ožžo gehčot dego obba buorre boadus. Ovdamearkka dihte norgga jienasteaddjeiskkdemiin vástadusdávji leai 15,7 proseantta 2009 ja 28,5 proseantta 2013.⁵ Jienasteaddjeiskkadeamit mat čadahuvvo-jedje Ruotas 2014 jagi riikabeaivveálsgaide ja válsgaide Eurohpá-parlamentii oktavuođas vástadusdávji leai 51,4 ja 55,8 proseantta.⁶

Skovvi juhkkojuvvui, dego namuhuvvon, boastta bokte. Juohke sáddemii adde maid vejolašvuoda deavdit skovi interneahta bokte ja gávdnui njeallje gillii, julevsámegillii, davisámigillii, oarjánsá-migillii ja ruotagillii. Boasttasáddemiid mildosiin leai ruotagiella visuin ja de vel okta skovvi ovttá sámi gillii. Geografalaš giellajuoh-kin mii geavahuvvui juohkimis sámi skoviin vulge boasttanum-margoulluin mearriduvvon Sámedikkis. Go giellarájít eai leat jur juste de dieđusge lea vejolaš ahte rivttes giella ii boahktán rivttes vuostáiváldái. Dát guoská erenoamážit vástideddjiide geat orru giela geografalaš leavvanguovllus olggobealde. Lea goitge leamaš vejolašvuhta molsut giela telefovndnamuittuhusaid oktavuođas ja maid vástidit makkár gillii vállje webba bokte.

Ii duše geavahit statistalaš dieđuid go čilge servodaga olggo-bealis, statistikhka addá maid olgguldas rájiid mii definere álbumoga dehe joavkku, ovdamearkka dihte dieđuid oahpahusdási, orrunbáiki, gaskamearalaš sisboađu, siviiladilli jna. birra. Historjjálaš čilge-hus sámiin joavkun lea mángii karakteriserejuvvon stereotiippain ja ovdagáttuin, man čielgasit oaidná dán girjji nuppi kapihtalis. "Daid manjemuš jahkečuđiid ollu oahppan olbmot leat guorahallan sámi eallima ja kultuvrra ja lea čállon moanat almmuhusat dán fát-

4 Ohcamuš etihkkageahčaleapmái sáddejuvvui cuonjománu 14 beaivvi 2013 ja eihkkageahčalanlávdegoddi attii čálalaš dohkkehusa iskkadeami čađaheapmái geassemánu 10 beaivvi 2013.

5 Galgá lasihuvtot ahte vástdusfrekveansa 2009 jagi válgi lea sullasaš go dokumentašuvdna ii leat dievaslaš (geahča Josefson ja Saglie 2011, 20).

6 Gáldu: SCB, Åttapartivalet 2010. Allmänna valen, Valundersökningen ja: SCB, Demokratistatistik rapport 20, Supervälåret 2014.

tas. Eanetlohku dás lea goitge govvejuvvon kultuvrralaš olggobeal-geahčastagas” (Utsi 2007, 9). Minsiidda lea leamaš dehálaš ahte analysat mat dahkkojit daid sierra kapihttaliin eai fas ráhkpat dehe doalat ovdagáttuid ja stereotiippaid mat eanetlohkuservodat lea buvttadan historjjá čáda. Min vuolggasadji lea leamaš ahte oassái rievdat geahčastaga go olles áiggi geahčalit leat dihtomielaččat dain fápmostruktuvrrain mat leat hábmen sámi gaskavuođa stáh-tafámuide, vai nu láhkái eat leat mielde nannet daid struktuvrraid (Kukutai ja Walter 2015; Ledman 2015; Kovac 2010). Sávaldat lea leamaš oačuhit dárkileappot ja eanet áššáigullevaš dutkama. Jelena Porsanger (2004) čállá ahte dutkan galgá vuolgit sámiid (eamiál-bmogiid) iežas áššelisttus, ja ahte sámít galget siskkilduvvot dehe konsulterejuvvot dutkamis ja ahte boađus galgá čilgehuvvot ruovttoluotta ja sámít ieža galget sáhttit geavahit daid. Jus statistikhka ja analysat dasa lassin galget geavahuvvot politihkalaš doaimmaide ja leat vuoddun digastallamii eanetloguservodaga ja eamiálbmoga gaskkas, de lea erenoamáš dehálaš ahte dát statistalaš analysat eai leat boastut (Walter ja Andersen 2013).

Kvantitatiiva dutkan addá vejolašvuoda viežžat dieđuid báikkálaš konteavsttas, ja dan maŋŋil standardiseret materiála ja ovdanbuktit bohtosa ja ii leat dárbbashaš doalahit dan kontekstuála dul-koma (Curtis 2001, 31). Mii oaivvildit ahte dieđuid giedahallamis jienasteaddjeiskekkadeamis lea oalle dehálaš dasa ahte kontekstuála rámma doalahuvvo. Go mii buohtastahttit dieđuid sámediggejienasteddjiid ja eanetloguservodaga gaskkal daid dieđuid hámis man ovdamearkka dihte som-ásahus lea buktán ovdan, de ii galgga lohkkojuvvot nu ahte eanetlogu servodat dagaha minstara dehe rivttes dásí ovdamearkka dihte man stuorra ásahuslaš luohttámuš dehe luohttámuš olbmuid gaskkas lea. Dan ovdanbukton earuhusat eai ge galgga dulkojuvvot váttisvuohtan, muhto dan sadjái analyserejuvvot historjjálaš duogáža čuovggas ja gehčot vuolggasadjin ságastallamii mii lea vuodduduvvon sihke sámi servodaga iežas eavttuid mielde ja dan duohtavuođain ahte sámít lea eamiálbmot vuoigatvuodaiguin mat leat dohkkehuvvont sihke sisriikkalaččat Ruotas ja riikkaidgaskasaččat.

Dieduid giedahallan mat leat boahztán skovvevástádusain lea addán ollu jearaldagaid, omd. áššáigullevašvuhta dain jearaldagain mat leat jerron, jus olbmot geat leat válljejuvvon vástidit sámi gielaise leat ipmirdan jearaldagaid seamme láhkai go sii geat leat

geavahan ruotagiela skoviid ja jus mii njuolga sáhttit geavahit stáhtadiedalaš teorijaid, daid ráddjehusaiguin maid mielddisbuktá (geahča omd. Smith 2009). Mii guoská teorijageavaheami de mii o.m.d. leat oaidnán ahte árbevirolaš teorijat válgaoassálastima ja jienasteaddjeláhttema birra ii atte dan čilgehusmeari mii vurdojuvvo. Dan sadjái leat iežá buvttadahkkiin leamašan stuorit čilgehusmearri, dego iežas árvvoštallan máhtuin sámigielas ja man muddui dan man mii leat válljen gohčodit sosiála integrašuvdna sámi servodagas. Jus galgá sáhttit dárkkistit daid buktaiid de guokte sierra indeaksa leat ráhkaduvvon mánjgaid jearaldagaid vuodul skovis.⁷ Okta várra go geavaha dán lágan indeaksa lea ahte ipmir-duvvo dego árvvoštalli mihttu, gos juoga ipmirduvvo buoret (omd. buorre sámigelmáhttu, dehe alla dássi sosiála integrašuvnnain sámi servodagas) ja árvvoštallu juoga vuostá mii ipmirduvvo heajut (omd. unnán sámigelmáhtut ja vuollegris dássi integrašuvnnain). Indeaksa ii galgga dulkojuvvot dán árvvoštalli vuogi mielde, dehe mihttun sámvuodás. Nuppe dáfus mii maid dás sáhttit gávdnat čilgehusa dan váikkuhusa dát buvttademiin lea leamaš historjjás ja stáhta segregašuvnna – ja assimilerenpolitihka sámiid vuostá seammá áiggi (geahča kapihtal 2).

Várra jurddatkeahttá bidjat ásahuvvon stáhtadiedalaš teorijaid omd. guovddáš-periferiija, dehe doahpagat maid sámit ieža eai geavat dehe identifiere iežaset dainna, lea ahte dutkan nu lähkai sáhttá veahkehit doalahit "mii ja "sii" sámiid ja stáhta gaskavuodás. Várra dakkár doalandupmái lea maid ahte sáhttá leat oassin joat-kašuhhti kategoriseremii ja bidgemii sámiin ieš, gos duohpagat ja definišuvnnat sámiin čielga olggobealgeahčastagas nannejuvvojít. Mii leat geahčalan garvit dan, omd. go deattuhit man dehálaš báikkálaš dulkonkonteaksta lea. Ii leat viissis ahte mii lihkustuvvat vuosehit dán metodologalaš áigumuša visot osiin dán girjjis, muhto vuolggasadji lea leamaš ahte mii leat doahtalan dan konteavsttalaš

7 Sámigelmáhtut lea vuodđuduuvvon additiiva indeavssas (iežas árvvoštallon máhtut) mat leat huksehuvvon golbma máhtomihtuid vuodul (lohkai, ságastit ja ipmirdit sámigielä). Indeavssas mii lea sosiála integrašuvnna birra sámi servodagas gullojít jearaldagat oktavuođadovduu birra sámi lagašbirrasiin, oktavuohtadovdu olles Sámiin, ja moadde ustibat čállon sámi jienastanlohkui, oassi ustibiin sámi duogážiin dain geaiguin ovttastallet árgabeivviid ja jus lea šaddan bajás sámi birrasis (leat jearaldagat 34_1, 34_2, 35, 36, ja 37 skovis, mat leat Mielddus 2) – mat leat kodejuvvon oddasit nu alla árvvut västidit nanu oktavuođadovduu, alla oassi ustibat sámi duogážiin jna.

hástalussii man ieš dihtormateriála mearkkaša ja joatkašuhti juohkit ja digaštallat min bohtosiid ja analysaid sámi servodagain.

Iskkadeami bohtosat loddegeahčastagas

Juohke kapihtal dán girjjis lea čállon vai galgá sáhttit lohkatt dan friddja loahppa girjjis ja dat mearkkaša ahte visot kapihtaliin leat iežas bohtosat ja loahppajurdagat, muhto maid ahte sullasaš konteavsttalaš čilgehusat sáhttet boahtit ruovttoluotta máŋggaid kapihtaliin. Go mii dás galgat geahčalit ovdanbuktit moadde iskkadeami guovddáš bohtosiid mii danen álggus háliidit čalmmustahttit guokte olggul eavttuid Sámedikki doibmii mii vuordemeahttun lea vuosehan mearkkašit ollu jus galgá ipmirdit jienasteaddjeláhttema ja oainnuid Sámedikki válgaide (goitge 2013 lagi válgi): ruota stáhta politihkka historjjálaš geahčastagas – nugo mii juo leat geažuhan bajil – ja Sámedikki ráhkadussan dego eiseváldin ráddehusa vuolil ráddjeduvvon formálalaš mandáhtain ja unnán iešmearridemiin.

Vuosttaš eaktu – stáhta politihkka historjjálaš geahčastagas – lea mearrudeaddji, danne go čielgasit lea váikkuhan guokte buvttadahkkiid mii oppalaš oaivilis leat deháleamos jus galgá ipmirdit jienasteaddjeláhttema ja oainnuin máŋggaid dain analysain mat ovdabuktot dán girjjis, nammalassii máhtut soames dain sámi gielain ja muddo sosiála integrašuvnnas sámi servodagas. Earrolinja man mii maŋgil Israel Ruong (1961, 1982) čađat girjjis gohčcodit ”kategorijjaludden” sámi álbmogis lea njuolga boadus stáhta politihkas gos sierra sámi joavkkut leat bidjon sierra gaskavuođaide láhkaásahussii, čearu miellahtut ja sámi geat eai leat miellahtut ovttagje čearus. Dás álggus mii háliidit cuiggodit guokte guovddáš osiid dán politihkas (Sámedikki historjjálaš ja politihkalaš konteaksta digaštallo eanet nuppi kapihtalis).

Vuosttažettiin lea stáhta politihkka deattuhan boazoealáhusa, mii lea dagahan ahte iežá árbevirolaš sámi ealáhusat – omd. bivdu, duodji ja guolásteapmi – oalát dihtomielalačcat leat biddjon vuogádaga olggobeallái erenoamáš sámi vuogatvuodođaide mat leat ráhkaduvvon vuosttaš boazoguohtunlágain 1886, hede 150 lagi áigi. Ja nubbin dát juohkin sámi álbmogis nannejuvvui stáhta guovttegeardde politihkalaš doaimmas, gos leai doaimmalaš segregášuvdnopolitihkka johtti boazodolliid vuostá ja čielga assimierlenpolitihkka sámiid vuostá olggobeal boazoealáhusa. Dát lea

ráhkadan sierra eavttuid sierra joavkkuide sámi servodagas sihke jođihit árbevirolaš ealáhusaid ja seailluhit giela ja kultuvrra.

Dát guokte buvttadahkkiin – máhtut soames dain sámi gielain ja man muddui lea sosiálalačcat lea integrerejuvvon sámi servodahkii – lea o.m.d. alla čilgehusárvu mii guoská válgaoassálastima ja sáhttá oidnot dego návccat erenoamážit válggaide Sámediggái (geahča kapihtal 5). Árbevirolaš stáhtadiedalaš čilgehushámiin, gos omd. sosio-ekonomalaš návccat dego oahpahus ja sisboahtu sáhttá čilgehit válgaoassálastima, ii leat makkárge čilgehusárvu. Dan sadjái vihta iežá buvttadahkkit –eavttut čilgehit – man mii leat gohčodan indikativrrat sosiála integrašuvdnii sámi servodahkii – válgaoassálastima ollu buoret. Válgaoassálastin lea čielgasit alibut daidda geat dovde oktavuoda lagašguovlluin ja olles Sámiin (dás jienastedje 68 ja 69 proseantta jienasteddjiin jus buohtastahttá 38 ja 44 proseantta jienasteddjiin geat leat diedihan ahte eat servvoštala iežá sámiiguin, dehe ii leat oktage ustit čállon jienastanlohkui), ja leat šaddan bajás sámi birrasis (dás jienastedje 64 proseantta buohtastahtti 45 proseantta jienasteddjiin geain ii lean sámi bajásšaddan). Mii guoská giellamáhtuid boađus lea sullasaš: válgaoassálastin leai 72 proseantta jienasteddjiide geat iežat árvvoštalle ahte sis leai buorre máhttu soames dain sámi gielain buohtastahtti 43 proseanttain jienasteddjiin geat iežat árvvoštalle ahte sis ledje unnán, dehe ii ollenge máhtut. Iežá čilgehusat leat dieđusge maid dehálačcat go čilge válgaoassálastima, omd. dan mii stáhtadiedalaš teorijahuksemiss dábálačcat gohčoduvvo movttiidahttinčilgehusat, beroštupmi sámi politihkas jus oaivvilda ahte lea ovddastuvvon ja lea vejolaš-vuohta váikkuhit Sámedikki lahtuid.

Seammás leat máhtut soames sámi gielain ja sosiála integrašuvdna mearkkašupmi makkár bellodagat jienasteaddjit leat – fas ollu eanet go árbevirolaš čilgehushámit – muhto vel deháleappot čilget bellodatválljema leat earuhusat oainnuin (geahča kapihtal 6). Dát earuhusat orru leahkime lahkalaga kategorijjaluddemiin sámi álbmogis. Guokte dain golbma politihkalaš áššiin gos oaivlearuhusain leai stuorimus čilgehusárvu čilgen dihte jienasteddjiid bellodatválljema leai ášši sámiid birra čearuid olggubealde galggale atnít seamme vuoigatvuoda bivdui ja guolásteapmái dego čearomiellahtut, ja jus čearut galggale oažžut stuorit váikkuhanvejolašvuoda. Goalmmát politihkalaš ášši gos oaivilat buoremusat čilgehit jienasteddjiid bellodatválljema leai jus Ruotta galggali ratifiseret

ILO-konvenšuvnna 169. Dán ášsis omd. 50 proseanta Jakt – och Fiskesamerna jienasteddjiin diedžihit ahte lea buorre dehe oalle buorre evttohus, ja sáhttá buohtastahttit 98, 95 ja 94 proseantta Min Geainnu, Sámiid Riikabellodaga ja Guovssonásti jienasteddjiin oaivvildit dan. Vuovdebat (87 proseantta), Landspartiet Svenska Samers (83 prosent) ja Samerna/Sámit (82 proseantta) jienasteaddjít leat maid oalle mielas dán evttohussii, ja visot jienasteddjiin 77 proseantta oaivvildit ahte lea buorre dehe oalle buorre evttohus.⁸ Dán geahčastagas iskkadeapmi vuoseha ahte politikhkalaš bellodagat ovddastit sierra joavkkuid sámi servodagas, gos juhkkojuvvon jienastanjoavkkus leat čielga hámuhuvvón oaivilat ja sierra politikhkalaš ášsit.

Dát politikhkalaš earuhuslinnjá čielgá maid dalle go iskat got jienasteaddjeovoakvu oaivvilda muhtin politikhkalaš ášsiin ja got dát ášsit jienasteddjiid geahčastagas gullet oktii (geahča kapihtal 7). Ahte ruota politikhka ja kategorijaludden sámiin lea guovddáš sámi politikhkalaš struktuvrii, čielgá vel eanet buohtastahttimis jienasteaddjeovoakkuin Norggas, gos norgga stáhta politikhka lea leamaš iežálagan ja dát earrolinnjá váilo meastá oalát (geahča kapihtal 13).⁹ Norggas iešmearrideapmi lea earrolinnjá jienasteddjiin, juoga mii ii leat Ruotas. Analysa politikhkalaš earrolinnjáin ruota jienasteaddjeovoavkkus lea ovttaoavilis ahte Sámedikki fápmu galggalii lassánit, juoga man mii leat dulkon nu ahte iešmearrideapmi lea dehálaš ášsi jienasteaddjeovoavkui. Gávdno danne čielga riidolinnjá sámi servodaga ja ruota stáhta gaskkal ja lea erenoamás čielggas ášsiin mat gusket vejolašvuhtii doalahit árbevirolaš ealáhusaid ja sámi kultuvrra. Seammás lea earrolinnjá jienasteddjiid gaskkas mii guoská mearckašumi sámi iešmearrideamis, namalassii got iešmearrideapmi galgá implementerejuvvot ja makkár ášsiin Sámedikki váikkuhanvejolašvuhta ja fápmu galgá lassánit. Ahte oaiviljienasteapmi stivre jienasteddjiid válljema bellodagas lea demokratijateorehtalaš ideála – ja dán dáfus sámediggeválgá lihkustuvvá bureš – muhtojus dát bággejuvvon earrolinnját šaddet ilá stuorrá de lea maid várra ahte kategorijaludden hehtte Sámedikki duođas hástalit ruota

8 Álbmut jienasteaddjít ledje ila unnán min iskkadeamis vai mii galggaimet gávn nahit sihkaris statisttalá loahppajurdagiid ja danne mii guoddit bellodaga dás.

9 Dehálaš dán oktavuođas lea maid ahte boazoealáhusášsit Norggas eai giedħahallo Sámedikkis.

stáhta politihka áigumušain lasihit meari iešmearridemiin, juoga mii orru leahkimen oalle dehálaš jienasteaddjeoavkkus.

Nubbi eaktu dehe – rámmæaktu Sámediggái – mas lea meark-kašupmi ollu dain bohtosiin mii oaidnit iskkadeamis mii lea stáhta politihka birra dálááiggis, namalassii dan duohtavuohta ahte Sámediggí lea ráhkaduvvon eiseváldin ráddchusa vuolil ja mear-ridanváldi lea oalle unnán, dehe ii ollenge mearridanváldi ollu dain guovddáš áššiin sámi servodagas (geahča kapihtal 3 dárik-leappot čilgehudas Sámedikki formálalaš mandáhtas ja gohčrosis). Jienasteaddjeiskkadeapmi vuoseha o.m.d. ahte jienasteaddjeoavkkus lea heajus luohttámuš iežas álbmotválljejuvvon orgánni, dušše 16 proseanttas lea obba dehe oalle stuorra luohttámuš Sámediggái. Dasa lassin luohttámuš Sámedikki politihkkariidda lea vuollegas, dušše juohke viðat jienasteaddjis lea stuorra, dehe oalle stuorra luohttámuš politihkkariidda, ja unnit go juohke goalmmát jienas-teaddjis lea stuorra, dehe oalle stuorra luohttámuš politihkkariidda ja unnit go goalmmát oassi lea duhtavaš dehe oalle duhtavaš Sámedikki barggus ja doaibmavuogis ja beroškeahttá jus lea sáhka dan rolla birra hálldaheaddji eiseváldin (30 proseantta leat duhta-vačcat dehe oalle duhtavačcat), dehe rollan dego álbmotválljejuvvon orgánan (28 proseantta). Válgoassálastin lea dasa lassin njiedjan vuosttaš válsgga 1993 rájis, 71 gitta 54 prosentii válggas 2013.¹⁰ Dát logut sahtále leat duoðastus dasa ahte Sámedikkis lea heajus legiti-mitehta iežas jienasteaddjeoavkkus. Min bohtosat čujuhit goitge ahte ášši legitimehta birra ferte ipmirduvvot Sámedikki ásahuslaš ráhkadusa čuovgas ja ráddjeduvvон formálalaš mandáhtas.

Mii guoská omd. válgoassálastima de láve demokratijateoriijas ságastit ahte visot geat váikkuhuvvot politihkalaš mearrádusain galget maid beassat oassálastit mearrideamis (jienasteami bokte). Válggain gos visot váikkuhuvvot mearrádusas mii válđo álbmot-válljejuvvon orgáanas vuollegris válgoassálastin sáhttá ipmirduvvot dego mearkan ahte lea váilevaš luohttámuš dan demokráhtalaš

¹⁰ Seammás olbmolohku geat leat válljen čálihit iežat Sámedikki jienastanlohkui lassánan olles áiggi 1993 rájis, 5390 vuosttaš válggain gitta 8327 ovdal 2013 jagi válsgga, ja duoha lohku addun jienain lea maid lassánan áiggi mielde. Njiedji válgoassálastin lea danne stuorra muddui dan ahte sii geat čálihit iežat jienastanlohkui eat geavat iežas jiena válsggas. Válgoassálastin indikáhtoriin legitimehtii šaddá danne mihá eanet girjái go iežá sisriikkalaš válggain Ruotas, juoga mii lea nannejuvvон dikki ráddjeduvvон mandáhtain.

vuogádahkii (kapihtal 5). Dát árbevirolaš jurddašanfiguvra ii oru leahkime riekta heivvolaš Sámedikkeválsgaide: jus mearrádusat mat mearriduvvojít Sámedikkis leat ráddjeduvvon moadde áššiide – ja dikkis ii leat mearridanváldi ollenge mánggaid guovddás áššiin sámi servodagas – de ii oru leahkime nu hirpmástahtti jus válgoassálastin lea vuolleqis. Manne jienastit jus oaidná Sámedikki fámo-heapmin dain áššiin mat leat dehálačcat? Dehe jus geahčá dikki suorgin ruota stáhtii eiseválddi hámis? Go sii geat eai jienastan válggas 2013 eai diedíhan manne eai jienastan, lea okta dain válđo ákkain maid diedíhede (go leai unnán beroštupmi politihkas) lea ahte Sámediggi lea válddi haga.¹¹ Mearrádus ii jienastit livčii dán geahčastagas sáhttit gehčot vuostildeapmin Sámedikki ráhkadussan eiseváldin ja ahte ruota stáhta doalaha mearridanválddi guovddás politihkalaš áššiin.

Sullasaš láhkai dat vuolleqis luohttámuš ja duhtameahttunvuotta Sámedikki barggus ipmirduvvojít: Sámediggi váillaha formálalaš gelbbolašvuoda doaimmahit deháleamos guovlluin jienasteddjiiid mielain. Dat vuolleqis luohttámuš lea diedusge ahkidis boađus iešalddis ja vuolleqis luohttámuš manná olles jienasteaddjejoavkku čada, beroškeahttá o.m.d. bellodatválljema ja dovddu árvooktavuh-tii Sámiin (kapihtal 9). Dasa lassin jienasteaddjít čađat leat duhtameahttumat dikki bargguin álbmotválljejuvvon orgánan muhto máid árvvoštallan dikki barggus eiseváldin lea oalle heajut. Dat heajus árvosátni ásahussan dakkáriin gal sáhttá speadjalastit ahte jienasteaddjít ipmirdit ahte diggi, dain áššin mas lea mearridanváldi, dakhá heajus barggu. Muhto dát váilevaš luohttámuš orru gullame oktii Sámedikki ráhkadusain eiseváldin ja dikki ráddjeduvvon mandáhtain. Dát tesa ožžo o.m.d. doarjaga dan duohtavuođas ahte eanetlohku sámediggejienasteddjiiin háliidit lasihit Sámedikki válddi ja váikkuhanvejolašvuoda guovddás áššiin. Ja mii soaitá leat vela miellagiddevaččabut dán oktavuođas lea ahte dát lea beroškeahttá jus jienasteddjiiin lea alla dehe vuolleqis luohttámuš Sámedikkis

¹¹ Dábaleamos buohtastahttin dahkko Norggain, gos válgoassálastin čađat lea alit go sámediggeválsgain Ruotas, ii ge atte doarjaga ahte válgoassálastin lea indikátor váilevaš legitimitehtii (geahča kaphttal 13). Buohtastahtti analysas válgoassálastimiis dego eroħus 13 proseantain – eroħus 54 proseantain válgoassálastimiin Ruotas ja 67 proseantta Norggas – stuorra oassái dat čilgeħuvvo válgvauovgadagħin: Norggas válgabeaivi lea seamme válggaise Sámediggái ja Stuorradiggái. Dát eroħusain Ruotas gos válga Sámediggái doallo ieħas válgbabeavvis, ieżá jagi ja ieżá manu go nášuvnnalaš válga.

(kapihtal 10). Dán geahčastagas dát vuolleigis luohttamuš sahtálii leat cealkámuš das mii dávjá gohčoduvvo ásahuslaš fámohisvuoh-ta, namalassii dilli gos jienasteddjiid vuordámušat maid ásahus galgá doaimmahit ii heive ásahusa mandáhtaide ja vejolašvuodaide bargat doaimmalačat. Ipmirda go Sámedikki jienastanjoavku ah-te dat váldi mii sin álbtoválljen orgánas lea ila ráddjeduvvon ja ahte váikkuhanjevolašvuhta daid áššiin mat leat dehálačat sámi servodagas váilot – juoga man bohtosat min iskamis vuosehit – dát sahttá dagahit ásahuslaš fámohisvuoda. Duhttan ásahusain mii ii sahte doaimmahit dan maid jienasteaddjeoavku háliida ásahuslaš ráhkadusa geažil ja ráddjeduvvon mandáhtain ii oru leahkimen jierpmálaš jienasteddjiid bealis. Jus dása lasiha ah-te Sámediggi lea eiseváldi ráddhehusa vuolil ja danne identitehta iešguđet orgánii lea oalle eahpečielggas, dás váilevaš luohttamuš sahttá šaddat vel stuorit. Jus buohtastahtá Norggain (geahča kapital 13) čielgá maid ahte dat vuolleigis luohttamuš ruota Sámediggái ii sahte ipmirduv-vot sierra dan váilevaš legitimitehas ruota sisriikkalaš politihkas ja dan ásahusain lea, sámi jienasteaddjeoavkku guovdu Ruotas.

Sámedikki ráddjeduvvon mandáhta ráhkada maid erenoamáš gaskavuoda daid politihkalaš bellodagaid ja álbtoválljejuvvon politihkkariid gaskkas ovta bealis, ja jienasteaddjeoavku nuppi bealis. Dán sahttá gováhhallat analysa bokte dan áššepolitihkalaš sisdoalus daid sierra sámediggebellodagaid prográmmain dan rájis Sámediggi rahppui 1993 (geahča kapital 3). Bellodagaid prográmmain gávdno čielga bistevašvuhta áiggi čađa makkár áššit leat oaivvilduvvon leamaš eanemus guovddážis – lea giella, skuvla/oah-pahus, kultvra, boazoealáhus, sámi riekti eatnamiidda ja čáziide, ja seammá vuogatvuodat visot sámiide – váikko dieđusge gávdno-jit earuhusat bellodagaid gaskkas man ollu deattuhit guhge ášši. Ja muhtin áššiin Sámedikkis lea bargogohčus eiseváldin muhto ii leat mearrideaddji mearridanváldi. Ášši mii oktiibuot lea leamaš deháleamos vuosttaš válgga rájis 1993 lea ášši sámi vuogatvuhtii eatnamiidda ja čáziide, ja maid áššit meahcceelliid birra, smáv-vaeallibivdu, rukvedoabma ja bieggafápmu. Visot politihkalaš bellodagat jodihit linnjá ahte sámi vuogatvuhta eatnamiidda ja čáziide berreše nannejuvvon, dego luondduriggodagat Sámis galggale háldahuvvot sámi álbtomgis. Dán áššis Sámediggi goitge váillaha mearridanválddi. Bellodagat mannet nu láhkái válgii prográmmain mainna – Sámedikki dálá mandáhtain – ii leat formálalaš

mearridanváldi ja maid sii jákkehahhti eat boađe sáhttit duohtandahkat. Dát dagaha lunddolačcat vára ahte luohttámuš hedjona sihke Sámediggái, ja maid bellodagaide ja luohttámušválljejuvvon lahtuide.

Dát ráddjeduvvon mandáhta sáhttá maid muhtin muddui čilgehit daid čielga – muhto smávva – erohusaid nissoniid ja dievdduid gaskkal man iskkan vuoseha (geahča kapihtal 8). Dát erohusat eai leat dušše sosio-demográfalaš dieduid birra – ahte nissonat joav-kun lea veaháš alit oahppu go dievduin, muhtin stuorit muddui ellet olggobealde sámi váldoguovddáža, ja maid veaháš alit iežas árvvoštallon máhtut sámigielas ja leat eanet integrerejuvvon sámi servodagas – muhto gávdnojit maid erohusat oainnus Sámedikki válldis ja váikkuhanvejolašvuodas, ja makkár ášši Sámediggi galggalii vuoruhit iežas bargus. Jienasteaddjeiskkadeapmi vuoseha o.m.d. ahte nissonat stuorit muddui go dievddut háliidit lasihit Sámedikki válldi eanemus politikhkalaš áššiin ja ahte diggi galgá vuoruhit dearvvašvuoda- ja buohccedivššu, nuoraidrahčamušaid ja dásseárvvu. Okta vuohki ipmirdit daid erohusaid lea ahte sáhttá muitalit minsiidda erohusaid got nissoniid ja dievddut eavttut leat hábmehuvvon. Lea go nu ahte nissonat sámi servodagas – dego eanemus iežá servodagain – váldet stuorimus ovddasvástádusa divššus ja fuolahusas, de dát guovllut šaddet deháleappot nissoniidda. Nissonat sáhttet jákkehahhti maid gillát ja áicát vealaheami árgabeaivvis, dávjá čadnon dikšui ja fuolahussii, eanet go dievddut. Seammás Sámediggi ásahussan ii fála, dálá addon mandáhtain, nissoniidda makkárge vejolašvuoda láhttet dán ášši váras dehe juste dain áššiin. Dalle šaddá nissoniid geahčastagas erenoamáš čielggas ahte riekti iešmearrideapmái ii leat vejolaš duohtan dahkat go mearrádusat mat gusket stuorra osiid olbmo árgabeaivvis eai gula politikhkalaš mandáhtii.

Loahpalačcat mii galgat dás namuhit guokte iežá rámmaeavt-tuid Sámediggái, mat maid sáhttet leat mearkkašahti dán iskkadeapmái. Vuosttaš lea got bellodagat barget evttohit ja hákhat evttohasaid iežas listtuide válsgaide ja maid got loahpalaš mearrádus listtuid birra válđo (geahča kapihtal 4). Iskkan vuoseha ahte bellodagaid hákhanproseassat veaháš sierra láhkai orrut leahkimen rhapsat, namalassii jus olmmoš hálida leat evttohassan ja ceavzá eavttuid de leat stuorra vejolašvuodat beassat dahkat dan. Dan čoavddarolla man bellodagain lea politikhkalaš vuogádagas hehttehu-

vvo goitge bellodagaid ráddjeduvvon ekonomalaš návcain, juoga mii loahpalačcat stivrejuvvo ráððehusas ja dan jahkásaš reglerenreivves Sámediggái mii mearrida dikki budjeahta (geahča kapihtal 3). Váilot návccat gaskkal dievasčoahkkimiid bargat olggosguvlui sámi servodaga vuostá, mii konkrehtalačcat dakhá evttohasaid háhkama váddásit muhto maid vejolašvuoda bargat bellodatpolitikhkalačcat ja ráhkadir beaktilis bellodatorganisašuvnnaid, mii dagaha vára ráhkadir stuorit gaskka bellodagaid ja jienasteaddjejoavkku gaskkal.

Nuppi rámmaeaktu lea ah te Sámediggi lea álbmotválljejuvvon sámi ovddasteaddji orgána ja jus galgá doaibmat demokráhtalaš rollas de lea guovddáš ah te gávdno almmolaš latnja gos jienasteddjiid oaivilat friddja sáhtte celkojuvvot ja digaštallot. Dasa lassin lea mearrideaddji válgademokratijai gos lea gilvaleapmi bellodagaid gaskkal ah te jienasteddjiin lea vejolašvuohta čádahit diedihuvvon válggaid, namalassii ah te diehtá maid dát sierra bellodagaid politikhkalaš prográmmat ovddastit ja maid ovddastit. Stuorra mearkašupmi dán almmolaš latnji – gaskaoapmi gaskkal jienasteddjiid ja válljejuvvon áirasiid – dakhko mediain. Got dat dehálaš ášsi sámi servodagas digaštallot medias, got válgalihkadus govvejuvvo, ja maid makkár lágan dieðuin jienasteaddjit sáhttet oažžut daid almmolaš kanálaid bokte lea danne oalle dehálaš. Dán girjjis deaddu lea media rolla válgga gokčamis. Sihke public-service media ja prentejuvvon media lea analyserejuvvon. Kapihtalis gos public service lea analyserejuvvon – svt Sápmi, sr Sameradio ja svt/sr:a oktasáš webbasiidu sametingsvalet.se – loahppajurdda lea ah te dát mediain leai obba stuorra vákšun samediggeválggas; gusket ollu fáttaid, válggas čalmmustahttui moanat digaštallamiin ja ollu oaivilat bohte ovdan (geahča kapihtal 11). Iskkadeamis beaivválaš ja báikkálaš preassas, ja maid áviissas Samefolkets boadus lea ollu eanet biðgejuvvon (geahča kapihtal 12). Analysa vuosehii ah te sisriikkalaš preassa stuorra muddui ii ollenge govčča sámediggeválgga, báikkálaš áviissat eai orru gokčame doarvái bures addin dihre sámi almmolaš sfeara, muhto Samefolket oalle čielgasit čeavzá media rolla dego guoddi sámi almmolašvuodas buori gokčamiin válggas. Seammás dát analysa boktā ollu dehálaš jeeraldagaid makkár hápmi almmolaš lanjas lea. Okta dakkár lea ah te jienasteaddjit bidjet tv dego deháleamos mediagáldu dihtui – ovdal sihke radio, sametingsvalet.se ja Samefolketa – seammás go tv:s čielgasit ledje

oalle heajut vákšumat válggas. Okta iežá lea ahte váldo gáldut dieđuide ovdal válgga eanetlohkui jienasteddjiide lea digaštallan ustibiguin ja veagain, ja maid bellodatprógrámma, juoga mii vuoseha ahte almmolaš politikhalaš ságastallan stuorra muddui lea olggobealde media lanja. Jus lea nu, de sáhttá veahkehít nannejit earuhusaid gaskkal daid jienasteddjiid alla sosiála integrašuvnnain sámi servodagas ja jienasteddjiin geain lea vuollegris, o.m.d. mii guoská politikhalaš beroštupmái ja máhtuidde makkárat bellodagaid oaivilat lea muhtin áššiin.

Girjji disposišuvdna

Girji lea stuorrát juhkkojuvvon golbma sierra osiide. Vuosttaš oasis analyserejuvvoit muhtimat daid rámm Maeavttuin man siskkil Sámediggi doaibmá. Nuppi kapihtalis (Patrik Lanttos ja Ulf Mörkenstamas) čilgehuvvo historijálaš konteaksta gos Sámediggi ásahuvvui ja got otne doaibmá. Kapihtal addá geahčastaga lagabut čuohtivihttalot jagis sihke stáhta politihkas ja sámi politikhalaš mobiliseremii. Goalmmát kapihtalis (Anna-Maria Fjellström, Marie Knobloch, Ulf Mörkenstam ja Ragnhild Nilsson) čilgejít eanet konkrehtalaččat Sámedikki formálalaš mandáhta ja sárgut gova dan válgavuogádagas mii mudde politikhalaš oasi Sámedikkis. Addo maid oanehis oppalaš gova dan bellodatvuogádagas mii lea ovddiduvvon ja mii addá gova ahte vuodđu orru leahkimen oalle stádis: daid bellodagain geat ožzot mandáhta 2013 jagi válggas, visot bellodagat (earret okta) leat leamaš mielde válggain vuosttaš válgga rájis 1993. Čuovvovaš njealját kapihtalis (Anna-Maria Fjellströmas) buohtastahtto got bellodagat leat organiseren iežas siskkáldas barggu evttohit daid olbmuid geat loahpalaččat galget leat evttohasan bellodagaide ja sávvamis válljejuvvot lahttun, dehe sadjásazžan Sámediggái. Kapihtal loahpahuvvo analyseremiin got evttohasat, lahtut ja sadjásazžat oktasaš dásis leat ovddasteaddjít jienasteaddjejoavkui ollislaččat, sohkabeali, agi ja geográfalaš ruovttobáikki vuodul.

Girjji nuppi oasis jienasteaddjeláhttemat ja oaivilat leat guovdážis. Viđat kapihtalis (Stefan Dahlbergas ja Ulf Mörkenstamas) digaštallo jienasteaddjesearvan ja guđat kapihtalis (Stefan Dahlbergas ja Ulf Mörkenstamas) analyserejuvvo čoahkkáibidju bellodagaid jienasteddjiid ja jienasteddjiid bellodatválljen. Čuovvovaš

gihčet kapihtalis (Ragnhild Nilssonis, Ulf Mörkenstamas ja Richard Svenssonis) analysa čikjо politihkalaš earrolinnjáide sámi jienasteaddjejoavkkus. Gávcát kapihtalis (Ragnhild Nilssonis, Maria Janssonas, Ulf Mörkenstamas ja Stefan Dahlberg) guorahallet sohkabeali mearkkašupmi sámediggeválggas. Politihkalaš luohttamuš ovccát kapihtalis (Sören Holmbergas) ja sosiála luohttamuš logát kapihtalis (Ragnhild Nilssonis ja Tommy Mölleris).

Goalmmát oasis leat guokte kapihtala gos media rolla sámediggeválggas digaštallo. 11:t kapihtalis (Eli Skogerbøs ja Emma Sjøenden Vestlias) analyserejuvvo public service media: svt Sápmi, sr Sameradio ja sameradion.se. 12:t kapihtalis (Andreas Gottardisas) guorahallo gokčan válggas beaivválaš sisriikkalaš ja báikkálaš preassas, ja maid áigečála Samefolketa.

Loahpalaččat, 13:t kapihtalis (Ulf Mörkenstamas, Stefan Dahlbergas, Johannes Berghas ja Jo Saglies), ruota jienasteaddjeiskkadeamis 2013 gehčo geahčastagas buohtastahtiima bokte sámediggeválggas Norggas seammá jagi. Kapihtala guovddážis leat golbma guovllu: válgaoassálastin, politihkalaš earrolinnját ja legitimeitehta.

Loahppasátni: politihkalaš hástalusat otná Sámediggái

Jienasteaddjeiskkadeapmi ja dan boadus vuoseha ahte máŋga stuorra hástalusa vurdet Sámedikki ja mii hálidot dás cuiggodit guokte, álggus okta mii lea olgguldas gaskavuohta ruota stáhtii ja okta eane-musat siskkildas sámi servodagas. Vuosttaš, olgguldas, lea dan man mii oaidnit dego vuđolaš váttisuuohtan, namalassii ahte sisdoallu mii sámi vuogatvuhta sámi iešmearrideapmái galgá mearkkašit politihkalaččat ii leat mearriduvvon. Dát dagaha ahte ii leat ge čielggas makkár rolla Sámedikkis galgá leahkit vai sámi álbmot Ruotas galgá čádahit dán rievtti, dát váikko sámi jienastanjoavku ja politihkalaš bellodagat lea ovttaoivilis ahte Sámedikki rolla sámiid iešmearrideamis lea guovddážis. Dát gullá lunddolaččat ovttas iežá rámmaeavttuide maid mii oinniimet leai stuorra mearkkašupmi ipmirdit jienasteaddjeláhttemiid ja oainnuid, namalassii Sámedikki formálalaš sajádat ja mandáhta. Go geahčá jienasteddiijid de sihke Sámedikki almmolašriekteläš sajádat eiseváldin ja dan ráddjedu-vvon gohčus eastan lasihit ja čádahit vuogatvuoda iešmearri-

deapmái. Iskkadeami boađus vuoseha danne ahte lea oalle dehálaš bearráigeahčat Sámedikki sajádaga ja dat ferte dahkkot bálddalaga rivttiin ahte sámi iešmearrideapmi mearriduvvo ja čielggaduvvo. Sámedikki organisašuvdna ja gohčus sáhttá nu láhkái digaštallot sierra jearaldagas got ruota stáhta politihkka sámi ášsiin galggalii hábmehuvvot ollislaččat. Dán digaštallamis fertejit goitge sámít – ja Sámedikki ovddasteaddji orgánan – oažžut vejolašvuoda seammá eavttuid mielde leahkit mielde politihkka hábmemis. Dat gáibida vuogatvuoda iešmearrideapmái (geahča omd. Åhrén 2016).

Siskkaldas hástalus vuolgá nuppi rámmæavttuin Sámediggái álbmotválljejuvvon orgánan; kategorijjaludden. Go leat čiekjalis gaskkat sámi servodagas dalle dát dagahit čielga earrolinnjáid maid Sámedikkis, de dát dagaha ahte lea váttis dehe vel veajemeahttun hábmet gáibádusaid ovddasteaddji orgána bokte ovttaoaivilis jienain. Ruotas, okta ráddhehusa deháleamos ákkain ásahit Sámedikki leai oažžut "ovttalaš sámi ovddasteaddji", mii sáhttá "leat veahkkin ovttalaš "[stáhtalaš] sámi politihkkii" (sou 1989:41, 150, 149). Bilkideaddji govvan de leat dát historjjálaččat ráhkaduvvon ja bággejuvvon earrulinnját maid leahkit dálááiggi ággan stáhta vuostárievdadit mandáhta Sámediggái ja joatkkašuhti stáhtalaš politihka báidnojuvvon status quo's, go čujuha sámi servodaga siskkilda riidduide. Sivva šaddá dalle eamiálbmotservodaga ja ii stáhtalaš politihkka mii álgovuolggalaččat ráhkadii daid earrolinnjáid (geahča omd. Josefson, Mörkenstam, Nilsson 2016, 32). Jus galgá ollášuhtti dan maid jienasteaddijoavku orru lehkime ovttaoaivilis – mávs-solašvuoha lasihit Sámedikki válldi ja váikkuhanvejolašvuoda – Sámediggi, bellodagat ja álbmotválljejuvvon lahtut fertejít gávdnat strategijiaid háld dahit jienasteaddjeoavkku beroštumi. Sámediggi ii leat lihkustuvvan dáinna dán rádjái, dan vuoseha earret iežá dat vuollegs luohttámuš man jienasteddiin lea iežas ásahusas.

Loahpalačat lea namuhanveara deattuhit ahte otne gávdno-jit guokte dohkkehuvvon álbmoga Ruotas – sámi ja ruota – ja goappešagain lea dohkkehuvvon vuogatvuohta iešmearrideapmái riikkaidgaskasaš rievtti jelgii. Ruota rádđehushámi portalparágrafas dadjo ahte ”[v]isot almmolaš válđi Ruotas vuolgá álbmogis” (SFS 1974:152, Kap. 1, § 1). Got dát galgá ipmirduvvot sámi álbmogii? Ja makkár formálalaš sajádat Sámedikkis galgá leahkit, jus almmolaš válđi vuolgá sámi álbmogis?